

Bármilyen volna, szembe kell nézni vele.

Ha már a világot úgysem tehetjük észszerűvé, tegyük legalább világszerűvé a gondolkodást.

Van egyszerű, lapos igazság. Mély értelmű, bonyolult tévedés is van. Hazugság is van. Magáról vall, aki választ.

A lehető legbonyolultabbról a lehető leg-egyszerűbben – ez a kunszt.

0. ELŐSZÓ

Nagy, mindent átfogó világpoémát kellene írnom öregkoromra, amilyen az *Isteni Színjáték*, az *Elveszett Paradicsom* vagy világdrámát, mint a *Faust*, *Az ember tragédiája*. Teljes, egységes világképet foglalni egyetlen költői vízióba, ez lenne tulajdonképpen a feladatom – ki tudja, talán képes is volnék rá. De van, amit megenged, van, amit nem enged meg a kor. Világpoémát írni a huszadik század végén már nem lehetséges; hiszen hovatovább már írni sem lehetséges; lassanként maga a kultúra is kicsúszik a lábunk alól.

Szinte fülemmel hallom a szánakozó hahotát, ami egy világdrámát manapság fogadna; legjobban magam mulatnék, kivált, ha mitológiai apparátust is igénybe venne! Márpedig mitológia nélkül nincs világdráma – tessék csak végiggondolni felsorolt példáimat. A világdrámában világerők (istenek, angyalok, Mephistók, Luciferek) szerepelnek; világerőket azonban csak a mitológia ismer; akár antik, akár keresztény: a szülőanyjuk a mitikus gondolkodás. Nem gondolkodunk már mitikusan; metaforikusan sem gondolkodunk már; egységes (kollektív) világképünk sincsen már, úgyhogy világdrámát, világpoémát ezentúl senki sem írhat.

Mégis leküzdhetetlen kívánság támadt bennem, hogy ne hagyjam kárba veszni azt a kis, személyes világképet, amely a fejemben öregkoromra kialakult, szóval hogy leírjam, megfogalmazzam, mit gondolok én a világról. Ha nem is egységes vízióban, költőileg, de legalább töredékesen, fogalmilag – már ahogy tudom. Nem terveztem tehát eleve könyvet, nem törekedtem következetes gondolatmenetre, mindössze apró esszéket írtam erről meg arról, újabb és régebbi ötleteimről, még hozzá úgy, hogy mindegyik magában is megálljon a talpán, tartalmazza saját pre-

misszáit: közérthető, világos legyen. Ezért olyan sok az ismétlés ebben a könyvben. Most, amikor összegyűjtöttem és végigolvastam esszéimet, egyre-másra bosszantó önisméltésekre, átfoglalászásokra, átfedésekre bukkantam bennük. Valamely előre eltervezett könyvben (ahol nem kell újból leírni, ami egyszer már megvan) mindez könnyen elkerülhető lett volna. Így azonban bizonyára unalmas; olyan, mint valami imamalom. De hátha egyúttal a világkép egységét is szavatolja, sőt hátha még a bevésést is megkönnyíti. A zenei témák többszöri ismétlés által ragadnak meg a fejünkben. Hátha az olvasó így jobban felfogja, megjegyzi mindazt, amire tanítani akarom.

Mert tanítani kívánok ezzel a könyvvel, kétségtelenül. Nem filozófiát akarok tanítani – ahhoz nem értek. Hanem világot. Arra szeretném megtanítani olvasóimat, milyen a világ.*

Nem értek a filozófiához, a világhoz azonban értek. Ezt a keserves tárgyat hatvankét esztendő alatt alaposan kitanultam. Rettenetes, ami velünk történt, ami még mindig történik – rettenetes! Amióta az eszem tudom, mindig ez volt számomra a legsiralmasabb látvány: emberek, tudatos lények, akik téveszméikbe, kultúrájukba zárkózva élnek, s azután szembesülve a való világgal, meghasonlanak csalódásukban. Úgy van ez éppen, ahogy a felvilágosodás hitte. Gondolkodásunk világidegensége, hagyományos világképünk finalitása folytán évszázadok óta a legkülönbözőbb ideológiákkal, utópiákkal etetnek minket. Átlátszó hatalmi célok érdekében történelmi, sőt eszkatologikus reménységekkel manipulálnak. Éppen kultúrájánál, kulturális eredetű illúzióinál (mondhatni az orránál) fogva volt mindig befogható ez a nyomorult emberi fajzat a sóvárok, a vezérkedők, a kiváltságra, uralomra törők szekerébe. A világ azonban nem olyan, amilyennek ezek állítják. A világ nem olyan, amilyennek kultúrák, vallások, bölcsék állítják. Minden kívülről sugallt világkép eszközzé teszi az embert. A kultúrának is megadva közben, ami a kultúráé, azt szeretném elérni ezzel a könyvvel, hogy aki egyszer elolvassa, megérti, soha semmilyen módon ne legyen többé becsapható. Íme az

* Ne tessék somolyogni. Magam is mosolygok ekkora naivitáson, de hát mit tegyek, csakugyan ezt akarom.

indíték, amiért apró írásaimat most összegyűjtöttem – ami közvetlen aktualitásukat adja.

Előbb azt mondtam, hogy nem filozófiát akarok tanítani. A filozófia szintén kulturális produktum; gondolati vívmányok, hagyományok továbbszövögetése; valamely egységes (koherens) gondolatrendszer kiépítése a meglévő alapokon. Ahhoz, hogy valamit filozófiailag gondolhassunk, tudnunk kell mindazt, amit mások már gondoltak előttünk. Nos, ehhez én nem vagyok eléggé művelt. Filozófiát is tanultam ugyan valamikor, erre készültem, de olyan környezetben és korban adatott élnem, amely filozófián kimondottan manipulatív ideológiát értett; a meztelen gondolatnak (a személyes reflexiónak) már semmilyen esélye sem volt. Ezért inkább áttértem az irodalomra. Ha olykor mégis támadt egy-egy felismerésem, gondolatom, hát azt versben, prózában, drámában rejtettem el – és így némelyik csakugyan meg is jelent. Eközben azonban mindig szépirodalmat olvastam, írtam; nem sajátítottam el mindazt, amit mások már gondoltak előttem, szóval elmulasztottam a felkészülést. Filozófiát alkotni annak sem sikerül mindig, aki ráteszi az életét, hát még aki rá sem teszi! Ne keressenek tehát filozófiát ebben a könyvben – ahhoz tényleg nem értek.

De különben sem hiszek én abban, hogy egyáltalán lehet még filozofálni. A kultúra a szemünk láttára sorvad el lassan; ahogy lehetetlen a világpoéma, éppúgy lehetetlen a filozófia is. Ha valamit csakugyan teljes bizonyossággal állítok ebben a könyvben, az éppen a filozófia – minden elképzelhető filozófia – csődje. Egységes, koherens gondolati építményt bármikor lehet emelni (éppen csak egy axiómarendszer meg egy számítógép szükséges hozzá), de az sohasem fog hasonlítani a való világhoz, annak igazságértéke sosem lehet. Mert a ráció a világra irányul ugyan, de a világ mégsem racionális.

Hogy milyen a valódi világ, arról szól tehát ez a könyv.